

„Megszenvedte ő keményen, s mű es...”

Márton Gerő bácsi beszél (Csíkszentdomokos, 2018. április)

„A világnak szentekre van szüksége.
Legyenek szentek, hogy Isten megszentelje a lelkeket,
munkánkat, minket.”
Áron püspök (Gyulafehérvár, 1955, Gyümölcstó
Boldogasszony napján)

Dr. Páll József Püspök Atyának, Temesvárra¹

A Jóisten hozta Márton Áron szülőházához! Én Márton Gerő vagyok, boldogult Márton Áron volt erdélyi püspök unokaöccse, immár megöregedve. Emlékszem, ifjú koromban üzleti fáért mentünk az erdőre, a Szedlak alá. Nagy hideg volt, vihar onnat a Szerkőről jött le. Tüzet tettünk körbe, mert szűk volt az üver, ahonnan a fát kellett elészedni. Volt vagy százötven fuvar, abból éltek az emberek. Egy idős falubelink, Mészáros bácsi mondta: tudjátok-e, mennyi egy ember élete? Kérdeztük: mennyi, Jóska bácsi? Markát esszefogta, kinyitotta: ennyi. Mondom magamban, az öreg bolond – akkor tizenhét voltam –, alig várom, hogy húszéves legyek! – Most háromszor húsz vagyok, s egyszer tizenöt. 1943-ban születtem, a hetvenötöt bétőtöttem március 26-án. Sokszor eszembe jut, mit mondott az öreg. Elszaladt az élet, de sok mindent megértünk.

Pap bátyámék négyen voltak testvérek. Ágoston – nevét nagyapámtól kapta –, Anna néném, Áron bátyám s édesapám, Domokos, s még egy kiskorában meghalt. Az édesanyja hamar elhunyt, hatvannyolc évesen, édesapja nyolcvanhat évet élt. Gazdálkodó emberek voltak, nagy gazdasággal. Sok jószáguk volt; vagy huszonkét tehén, hetven juh, lovak. Jó élet volt, pedig a falu területje földművelésre nagyon gyenge. Itt húszcentis a földje, a többi kőzet alól. Ha sokat es, burján lesz. Ha nem es, akkor a kőzet alul átforrósodik, s kisüt mindent. Gyenge-termő területen vagyunk, de szép volt sok-sok gyermekkel. Mikor megindultunk játszani, mint a hangyák...

KAPILLER FERENC (1955) a győri bencés gimnáziumban érettségizett. A szegedi bölcsészkaron magyar szakot, Szombathelyen egyházmegyei teológiai tanfolyamot végzett. Tanított Pannonhalmán és Kőszegen. 2009-től tíz évig a *Vasi Szemle* szerkesztője volt. Két könyv szerzője. Lukács-házán és a Ság hegyen él. Szőlőműves.

1 Püspök atyát kispap korában ismertem meg Gyulafehérváron a 70-es évek második felében. Tőle hallottam először szent életű Márton Áronról – a sikertelen merényletről is –; tőle kaptam egy fényképet a mártír püspökről és a Csíksomlyói Madonnáról. Köszönöm, azóta is őrzöm őket. – K. F.

Volt egy tanyánk, úgy hívták, hogy Lető. Áron bátyám pásztorokodott gyermekkorában – én is pásztorokodtam nagyapámmal. Mondta Szász András bácsi – pap bátyám vele volt egyidős –, hogy bátyád mikor itt pásztorokodott, nyírágból meg fenyőágból csinált ilyen oltárszerűt, Mária képit odatette, s hívta a többi gyermeket: imádkozzunk! Ezt mesélte nagyapám is.

Szülei látták, hogy milyen jó tehetséggel rendelkezik Áron fiuk, s jó szófogadó. Negyedik elemi után bévítették Csíksomlyóra iskolába, utána a csíkszeredai főgimnáziumba, amit gróf Majláth Gusztáv püspök építtetett, most Márton Áronnak viseli a nevét. Innen felment Gyulafehérvárra kántoriskolába. A kántoriskolát mikor elvégezte, besorozták katonának, s az első világháborúban elvitték a frontra. Kétszer sebesült a jobb lábán. Elrobbant a gránát, s a gránátzilánk ment ide be; a harmadik lövés volt, az is átment a lágyhúson. Hadnagyi rangot kapott. Aztán a románok bétették fogolyoknak a brassói Fellegvárra. Édesanyja jórészt gyalog Brassóig ment százharminc kilométert – akkor nem volt nagyon buszjárat, vonatjárat –, onnat hazajöttek. Beállott az erdészethez, a közbirtokossághoz tisztviselőnek. Írt levelet gróf Majláth püspöknek, hogy visszaveszi-e. 1920-ban, ősszel itt a cséplőgép ment az udvaron, Áron bátyám adta föl a kévéket a gépre. A postás hozott egy levelet – tornácos házunk volt, ott né, az a ház –, s édesanyja kiállott a tornácra, s kiáltott: Áron, gyere elé, mert Fehérvárról levelet kaptál! Édesapám is szaladt vele, ő akkor tízéves volt. Nagy örömmel, nagy boldogan elolvasta a levelet, s azt mondta az édesanyjának: édesanyám, a fehérműjeimet, ruháimat és egy kicsi ennivalót a szervétbe – régebben úgy mondták: szervét – tegyen kenyeret, szalonnát, kicsi túrót, mert az első vonattal megyek vissza Gyulafehérvárra. Visszament – már meg volt kezdődve két héttel az iskola –, kezdte tovább folytatni a tanulmányát a teológián. Pappá szentelték 1924. július 6-án. Sok helyen szolgált, a kolozsvári Szent Mihály egyházközség élén is plébánosként, ahol 1938. szeptember 29-én volt a beiktatása. Hívei rajongtak érte. S aztán 1939. február 12-én felszentelték püspökké. Átvette az egyház kormányzását. Jöttek a nehéz idők, diadalmas idők. Címerében a székely nap és hold között ott áll egyenesen a csíki fenyő, ami egész életének, hivatásának jelképe. Mert a fenyőt bármilyen szél, bármilyen vihar sodorja és csikorja, úgy is visszaáll, egyenesen áll az ég felé a koronájával. Márton Áron püspök bátyámat bármilyen kínzás, bármilyen szenvedés sodorta és csikorta, úgy is a népe felé tartott az imája.

Le akarták már fogni Csíksomlyón, mikor a csángók hozták át a pünkösdi búcsúba 1949-ben. Fiatal legények esszekapaszkodva kordonnal annyira őrizték, hogy senki a közelébe nem juthatott. Következett az udvarhelyi úrnapi búcsú. A sofőrje onnat ügyesen, mellékatokon vitte haza Gyulafehérvárra. Egy időre hívták Bukarestbe egyházi megbeszélésre. Tudták, hogy Márton Áron nem tud felszállni Fehérváron a gyorsvonatra; Enyedre vagy Tövisre kellett vigyék kocsival. Egy ismeretlen sofőr le volt tárgyalva a szekuritátétól. Tövis fele útközben elrontotta az autóját, meg kellett állni. Jöttek a szekuritátésok fekete terepjáróval: mi a baj..., majd mi segítünk. Őt és titkárát beültették hátul.

Szemüket bekötték: le vannak tartóztatva. Összevissza forgatták az autót, hogy ne tudják, merre haladnak tovább. Végül bevitték a szebeni börtön udvarába. Mikor kivették őket a kocsiból, újra láthattak. Áron bátyám körülnézett; meglátta a templom tornyát, s megállapította, hogy Szebenben vannak. Ott volt nekem a legnagyobbik bátyám elemi iskolában, s ő hozta a hírt, hogy Áron bátyánkat ott tartják fogva. Nagy bánat, nagy keserűség volt a családban. Sokáig nem tudtuk, él-e, hal-e.²

Börtönévei alatt hány pap átalálult demokratikusnak – békepapnak –, s mondták, mért nem áll átal ő is; mért szenvedteti magát? Akkor, mikor hazajött bátyám a börtönből, s felépült, maga elé rendelte őket szerre. Bűnbánatot rendelt el nekik. Nem kirakta őket, hanem: amire fölesküdtetek, mért tagadtátok meg? Voltunk olyan esetben is: az egyik pap bent volt, a másik künn, s a reverenda így járt rajta; úgy megszede, s úgy remegett... Nem kirakta, hogy most elcsaplak. Erősebb volt ez rajtuk, mintha kirakta volna őket: amire fölesküdtél, azt tartsd meg! Vele nem lehetett pityókázn!

Édesapámban is volt ilyen tartás, nagy tekintéllyel, de kisebb szigorúsággal. Huszonöt évesen községi bíró volt. Gazdasági iskolát végzett Radnóton, ő is hozzáértéssel gazdálkodott, és intézte a falu dolgait. Olyan szép két lovunk volt, piros pej csödörök! Teheneink gyönyörűek, ezek a szimentáli fajták. Míg községi bíró volt, csinált ide le bikaistállót, nagyot – most laknak benne –, s ő hozatta bele a szimentáli bikákat, hogy jó fajta tehenek legyenek. A disznópajtába meg hozatott kanokat – hallottam, hogy báznai fajtát meg mangalicát, hogy abból a korcsitura, gyenge fajtából jó disznó legyen. Gyárat épített meg szítás malmot. Németországból hozatta a szíjazatot, a csöveket, amikben látta, a gabona hogy mén, a liszt hogy jó le. Egészségházat alapított – most óvoda –, hogy ott szüljenek a szülő nők, mert szekérrel amíg bevitték, sok baj lehetett. Vagy a kicsi meghalt, vagy az anya. Akkor jól szaporítottak az emberek. Három, négy, öt gyermek volt a családoknál, vagy több, pedig szegénység volt.

Mikor pap bátyámat kiengedték a börtönből, s kezdte ismét a bérmautakat járni, és erősen nyomni, hogy ne higgyetek a hazug szónak, akkor édesapámat elvitték Brassóba, s egy ezredes mutatott fenyegetően a hosszú ujjával, s mondta: mindenhol építünk pódiumokat, s te ki kell állj városról városra, faluról falura, s kell hirdesd, hogy Áron bátyád nem jót hirdet. Mert amíg bé volt zárva, hat év alatt amit építettünk, ő hat hét alatt a bérmaúttal tönkretette. Édesapám azt mondta, hogy ezt nem tehetem, az ő hivatása. Ha nem, nem szabadulsz a kezünk közül.

Édesapám zaklatása már korábban kezdődött. Gyára volt, malma, azt államosították; kuláknak tették, kezdték hurcolni mindenfelé. Tizenkilencszer volt

2 Vö.: „a szent hivatásunkkal járó köteleességek teljesítésétől nem riaszthat vissza sem a börtön, sem az emberi tekintetek. Az igazság védelmében és a szeretet szolgálatában az üldöztetés és a börtön nem szégyen, hanem dicsőség”. 1944. május 18., papszentelés Kolozsváron, a Szent Mihály plébániatemplomban.

letartóztatva. Egy év börtön, kiengedték; hat hónap, engedték vissza, s megint be... Engemet is kivettek az iskolából, a harmadikat kezdtem járni. Feljött az osztályba Balogh Zsiga, aki tanított, kérdezte, melyik az a püspökfióka. Fülemet fölszakította: gyere, mert neked nincs itt helyed! Akkor le az igazgatóhoz – Karda Károly volt –, bévitt elejibe. Azt mondta, haza kell takarodj! Neked itt nincs helyed, mert a többi gyermeket megfertőzöd, olyan családban vagy. Mit tudtam én, miről beszél?! Édesapám azt mondta, elvettek mindenemet, minden vagyonomat, de ilyen rosszul nem esett, mint hogy a gyermekeimet kivegyék az iskolából. Károly bátyámat kivették a negyedikből, s Veronkát is – már a zár-dába járt Gyergyóban. Mind az egészünket kitettek.

Amikor édesapámat börtönbe zárták egy évre, elvitték a gabonánkat, mindenünket, nem maradt semmi élelem a háznál. Édesanyánk szenttamási születésű volt, ott is voltak rokonaink. Lement, hozott egy véka pityókát, kenyeret, kicsi szalonnát, s ilyen burdába volt túró téve. Ott volt a pince elől, oda bétette a hidegre. Másnap jött a domokosi végrehajtó s a szeredai. Megkapták oda le az ételmet, hogy azt is vigyék el. Itt voltunk három gyermek s még öreg szülénk, Tátá. Édesanyám megtaszította a szeredai végrehajtót, s amiért megtaszította, őt is másnap elvitték, s kapott hat hónapot. Három napig nem ettünk semmit, s mondom egyszer bátyámnak, hogy Károly, olyan éhes vagyok, gyere, menjünk valamerre. Felmentünk keresztanyámékni, Blága Feriékné. S akkor ő megmosdatott, ennünk adott, s azt mondta, hogy amég hazajő apátok vagy anyátok, addig minden délre feljötök, s itt ebédeltek. Úgy-e, gyermeknek se reggeli, se vacsora... na, alig vártam, még az órát sem ismertem, kérdeztem, hány óra, Károly, én olyan éhes vagyok. Felmentünk minden délre; küldött közben Tátámnak is, de nem sokat evett. Aztán a Tátám az ágyba beléesett; volt egy leánya ott fenn, Anna néni, s ő vitte el magához.

Édesapám hazajött, egy héttel hamarabb, mint édesanyánk, s akkor kérdezte: hol anyátok? Mondtuk, börtönben. Leborult a földre, s egy óráig zokogott. Nem tudta, hogy mi magunkra vagyunk hagyva.

Édesanyám mikor hazajött, megtanított egy rabénekre Márton Áronnal kapcsolatban. Nem ott tanulta, de ott is valamennyit, aztán itthon ő rakta össze. Én kilencéves voltam, amikor ezt az éneket tanította nekem.

*Ha felvisznek Bukaresbe, az ítélő törvényszékre,
Ott látok sok urat ülni, akik fognak elítélni.*

*Elítélnek életfogytig mármárosi nagy börtönbe.
Írok haza jó anyámnak, küldjön ruhát rab fiának.*

*Meg is jött a civil ruha, megsíráthatsz édesanyám.
Megsíráthatsz jajszóval is, négy fiadból rab lett egy is.*

*Anyám, anyám, édesanyám, jöjjön, nézze meg a cellám!
Csupa vaságy a nyoszolyám, itt halok meg, édesanyám.*

*Erdő, erdő, kerek erdő, közepébe' rabtemető.
Közepébe' halálmadár, egyik sírról a másra száll.*

*Erdő, erdő, de magas vagy, édesanyám, de messzi vagy,
Azt az erdőt ha levágnám, jó anyámat megláthatnám.*

Édesapám közben elénekeltette, mikor el volt keseredve, s a barátokkal poharazgattak. Gerő, énekeld el a rabéneket! Nem a kedvence volt, hanem a kesergője. Rabének. Az ő éneke: Irigyeim, sokan vagytok, mint a kutyák, úgy ugatnak... Pap bátyámnak pedig:

*Édesanyám is volt nékem,
Keservesen nevelt engem.
Éjszaka font, nappal mosott,
Jaj, de keservesen tartott.*

*Mikor mentem hazafelé,
Megnyílt az ég háromfelé.
Ragyogtak rám a csillagok,
Mert tudták, hogy szegény vagyok.*

Végig szép életünk lehetett volna, mert volt gazdaság, volt szorgalom – a székely nem a pénzt kereste, hanem a munkát –, de keserves évek következtek tovább is. Nagy fődeink voltak mindenfelé. Szenttamásról hét hektár, Domokosról fönn, egészen Marosfőig s Balán felé is voltak kaszálóink. Ezt mind meg kellett kurálni. Aztán jött a kollektív, s mindent elvett.

Édesapám, ahogy beindította a gyárat, államosították. Egy pakk szivarra valót sem adtak. Jött Lengyelországból, s jött a csehektől pénz ide. Mentek a kommunisták, édesapám is kellett menjen velük fel a postára. Víttek két tarisznyát, a pénzt hajtották belé, s neki semmi sem maradt. Úton futó kódussá tettek, mindenünket elvettek. Nagy bészolgáltatás, nagy hurcolás. Éjjel jöttek, verték az ajtót, édesapát vették ki az ágyból, s vitték, s minket is a rendőrségre. Pakurával mostuk fel a padlót, addig édesapát ütték bent, s akkor kihozták, le a lócaszékra, harisnyában volt, a haja kétfelé, s a vére folyt. Kötözték esze a többi kulákkal együtt, s bé Szeredába gyalog. Egy-két nap, s akkor hazaengedték. Minket Csicsóból, máshonnan. Mocskoskodás, hurcolás... Első díjat nyertünk Hargita megyében a szenvedésben, kuláksorsban. Édesapám kérdezte: mért szenvedtetnek – ártatlanul? Azért, mert minden rendszerért meg kell valakinek szenvedni.

Édesanyánkat felvitték a néptanácshoz, mert kellett a bészolgáltatást beadni. Kijöttek Szeredából és innét a domokosiaktól is ezek a pártosok, s mondták, hogy ez a püspök sógorasszonya. Köpdösték: Hova akasszuk föl a nyelvénél fogva? Melyik sarokba? Hadd el, mert visszamész a börtönbe! Mondta édesanyám, jobb, ha visszavisznek oda, mert ott ennem adnak, itt meg éhen vesszünk. Be kellett adjunk húsz mázsa pityókát, annyi szénát, 150–160 kiló növénydékűst, nyolcvan vagy száz kiló disznyóhúst. Gabonát. Itt ment a cséplőgép, jöttek az ellenőrök, a javát kellett rakni félre, vitték, s nekünk hagyták az ocsúját, a maradékját. Egész nyáron dolgoztunk a semmiért.

Ki volt adva, hogy minden héten egy-két kutyát meg kellett nyúzzunk. A kóbor kutyákat, meg amelyiket nem ótatták be, össze kellett szedni, s ott a temető mellett elintézni. Volt ott egy telegráf fa, oda akasztottuk fel. Olyan bűdös a kutya, mikor nyúzzod meg...! Sokszor jut eszembe, most is az orromban van, hogy milyen volt. A kutyahúst le kellett vigyük a döggúthoz belé, a bőrit le kellett adjuk a dákoshoz, s adott egy nyugtát, hogy leadtuk.

Ki volt adva nekünk az is, hogy lent vessünk hetven ár földön, amiből a legfinomabb ruhákat csinálták. Azt levágni, kiszárítani, ki kellett nyújjuk, s egy banit nem adtak érte. Vagy máskor követ kellett közmunkában behordjunk a Garadosból az útra. Meglett a kiadott terv, ezért sem adtak semmit, rabszolgák voltunk. Villanyunkat levágták; nekünk nem volt szabad még a villanyt se használni.

Tanúja voltam baleseteknek és természeti katasztrófáknak. Volt úgy, hogy az Olt jött föl a csűr közin, az úton jött elé, ott volt a kijárat. Egy esetben volt ilyen, még gyermek voltam. Nagy felhőszakadás 1958-ban, nyáron. Volt árvíz 65-ben is, de nem itt akkora. Nagyobb volt Vásárhelyt; ott felment másfél-két méterre is, a falakon lehetett látni sokáig. Tűzvész is pusztított. A Vár utca, az egész tízes leégett volt. Villámcsapás Illyés napján itt, a Garadosban. Vagy harminc-negyven tehenet megütött a villám, mind elpusztult. Attól az időtől minden éven van búcsújárás. Odaki, a tetőn emlékmű.

Édesapámat mikor utoljára elvitték, bézárták egy szűk zárkába. Ott volt két hónapot, hosszú szakálla nőtt volt. Mikor onnat kivették, felvitték a szekuritátéra, meztelenre vetkeztették. Úgy megverték, az oldalborda a tüdőt átlikasztotta, a gyomrát összetörték... Akkor hazahozták, a kapun bévették. Volt két csitkónk, este volt, mentem, adjak ennek vacsorát, s hát valaki nyög a kapun belől. Megyek, s hát édesapám. S jöttem édesanyámnál – itt hátul laktunk a kicsi házban: Jöjjön, édesanyám, mert édesapám a kapun belől van! Bévtük, belétettük az ágyba. Másnap hátul mentem Biró János bácsihoz, elhíttam, hogy borotválja meg, aztán úgy elszáradt, nem tudott enni sem, abba beléhalt. Ötvenöt éves volt.

A feleségemmel mikor összeálltunk – huszonhárom évesen nősültem –, semmink se volt. Édesanyám férjhez ment, maradt a ház üresen, mert bátyámat elvitték katonának. Aztán idehoztam a feleségemet, így fogtunk az életnek. Erdőltem sokat lovakkal. Dolgoztam négy évet a kollektívben. Katonaszolgát után elmentem a bányába lakatosnak, ott voltam két és fél évet. Az újság írta, hogy lehet menni sofőriskolába, Marosra. Megvolt a hat osztályom, két gyermek, huszonkilenc éves voltam, majdnem harminc. Elvégeztem, s azóta vagyok sofőr. Ezt a házat építettem 73-ban – volt már villanyunk –, a másikat 83-ban, s még egyet fiamnak a Templom utcában. Volt két autóbusz, Ikarusz, egyiket Marcaliban vettem, a másikat itt. Busszal jártam vagy harminckét évet. Mindegyik gyermekem jól van. A Jóisten megsegített, és segít Márton Áron, és segít édesapám is.

***

Áron bátyámat 1961-ben ismertem meg – házi őrizetben volt –, amikor vagy tízen felmentünk hozzá bérmálkozni. Édesapám még élt. Azt mondta, mikor indultunk: vigyázzatok, mert bátyátok nagy ember! Jól fogadott, megbérmált, s mikor hazajöttünk, mondtam apámnak: ő törpébb pap bácsi, mint én! Erre azt mondta, fiam, az embert nem singgel mérik. S úgy-e, én tanulatlan voltam, nem tudtam semmit. Nem engedte, hogy úgy hívjuk, kegyelmes vagy püspök úr, hanem pap bácsi. Később, már családdal többször meglátogattuk.

Egy alkalommal mikor felmentünk Fehérvárra, délután érkeztünk, jelentkezünk a konyhán, s Júlia nővér jelentette be, hogy itt vannak Gerőék. Fél óra múlva fogadott. Mindig püspöki ruhában volt, civilben nem láttam egyáltalán. Nyaklánc a nyakában, sapka a fejében. Mikor Júlia nővér szól, hogy mehetünk, jött szembe. Volt egy gyűrű az ujján, az Úrjézus benne van; a feleségem meg a gyerekek megcsókolták. Én is meg akartam csókolni, ő nem engedte, hanem így megölelt a vállamnál. Aztán, hogy így vállon ölelt, leültetett. Elérdeklődött a rokonságról, a szomszédokról, a faluról, hogy mi a megélhetés. Elmondtuk, s örvendett, hogy van amiből a falu megéljen. (Volt fűrészüzem, több műhely, kutató vállalat, az Irta, mint magyarban a Volán. Balánbánya, textilüzem. Dolgoztak a faluban asztalosok, cipészek – a bőrt a Dánfalván, Karcfalván készítették ki, de itt is –, kovácsok, akik a lovakat vasalták.) De úgy nézett... Az arcából olyan sugárzás áramlott ki, alig mertem beszélni vele. Neki kellett biztatni: monddad, na, monddad!

Mindig együtt ebédeltünk. Neki az ebédje aludttej vagy tea, két kicsi pirított kenyér; gyenge, mert a gyomra esze volt törve. Nekünk más volt. Mondom neki, pap bácsi, hát maga...? Egyetek fiam, én nem tudok enni.

Volt úgy, hogy Júlia nővér töltött egy pohár bort nekem evés közben. Jó volt a bor nagyon. Mondom, pap bácsi, még egy pohárral meginnék. Gerő, Gerő, vigyázz! Júlia nővér, jöjjön, töccsön még egy pohár bort!

Délután kimentünk a kertbe, ott dolgozott sokat, rengeteg levél volt, azokat nézte át. Volt két kutyája, kicsi pulikutyák, az egyiket Tapsinak, minek hívták. Megetették méreggel, mivel, s a másik maradt meg. Az úgy ült ott a lábánál, nézte pap bácsit. Szerette mind a két kutya, aztán ez egyedül maradt. Más alkalommal, mikor sétáltunk a kertben, egyszer megfordult, s mondja: itt voltam, rámlőttek, a fülem mellett süvített el a golyó. – Nem engedte a Jóisten, se a Szűzanya, hogy meg tudják ölni.

Minden reggel hét órakor misézett a kápolnában. Ott voltunk a misén, megáldoztunk, s akkor letérdeltetett a mise végén az egész családot a két gyermekkel maga elejébe, s adta az áldást. Ahogy az áldását adta – fejükre tette a kezét –, a Jóisten úgy segített.

Olyan is volt, hogy én vittem föl papszentelésre Jenőfalváról a falubelieket. Mikor megvolt a papszentelés, közös ebéd következett, s elrendelte, hogy délután künn a kertben találkozzanak, s a szülőknek köszönje meg, hogy milyen gyermekeket neveltek. A nagyebédlőben volt a közös ebéd. A kispapoknak külön oda volt készítve bor, amiből töltöttek nekik, s Márton Áron koccintott

körbe velük. Aztán többet abból a borból nem adtak. Volt Alvincen nagy szőlősük, Fehérváron is, borpincével. Aztán elvették a területeket, a borpincéből is vettek el, de maradt valamennyi. Márton Áronnak volt csinálva az a bor.

Későre tudtuk meg, hogy Máramarosszigeten volt évekig. Egyszer kérdeztem: pap bácsi, milyen volt a börtönben? Azt mondta, fiam, ne érdeklődj, erről nem mondok semmit. Az a helyzet, hogy nála lehallgatók voltak beépítve mindenhol. Annyit mondott, hogy sokat fáztam. Egyszer betegségével Vásárhelyen volt a kórházban, Mártha Ivor kezelte. Kezdett érdeklődni. Azt mondta bátyám, ne érdeklődjön, professzor úr, mert nem beszélhetek, lehallgatnak. Majd künn. Kimentek másnap. Ez a professzor felfigyelt, hogy lám, van-e lehallgató. Mikor elment Márton Áron, megkért egy fiatal orvost, hogy figyeljen, ha valaki jó. Hát egyszer egy reverendás ment bé, poloska volt betéve, s elvitte. Akkor döbbsent rá, hogy ahol Márton Áron tartózkodott, ott betettek lehallgatót. – Még a szellemétől is félték! A szellemétől, s még most is.

Mielőtt bontottam volna el a régi házat, felmentem pap bátyámhoz, s megkérdeztem, megengedi-e, hogy lebontsam, vagy ha nem, feljebb emelem, csinturát öntök körbe... Azt mondja: fiam, az nem csintura, az koszorú. Nyelvedet ne változtasd! (Csintura románul a vasbeton koszorú a falakon körbe.) Megengedem, lebontsd; nem abban születtem. Volt ott egy másik régi ház, abban születtem, de ebben nőttem föl. Aztán én lebontottam, de a fát visszaraktam. Ha tudjam, hogy változik az élet, akkor meghagytam volna múzeumnak ezt az első házat.

1974-ben volt egy bérmaútja Csíkban, akkor járt haza utoljára, s akkor látta meg, hogy milyen házat építettem. Áldást adott a házra. Nagy volt a hatása, és most is nagy. Megint mondom: ahogy adta az áldást a fejünkre, a Jóisten úgy segített. Sokszor elgondoltam: hogy tudtam annyit dolgozni? A semmiből indulva építkezni, ellátni a családot, szépen nevelni a gyermekeket... A semmiből! Hát ezért! – Nagy az Istennek a hatalma!

Nekem a védőszentem a Szűzanya. Ahol Áron bátyám gyermek volt, nekem a tanyán megjelent álmomban. Nagy zöld mező, istálló, bemegyek az istállóba, hát Szűzanya térdre le van térdelve, s így felfogta a kezit, az olvasót. Mondom, né, drága Szűzanyám!... Eljöttem előtte, visszafordultam, letérdeltem, ezt a kezemet odanyújtottam. Odahajlott, s két kezivel simogatta a kezemet, s mosolygott. Valami mély hangot hallottam, odafordultam, nagy sötétség. Fordulok vissza, a Szűzanya eltűnt. Két-három nap azt sem tudtam, hogy vagyok. Megjelent nekem!

Az édesanyámnak megjelent az Úrjézus, mikor a nagy szenvedés volt. Így mondta: nagy fekete felhő takarta el az eget. Egyszer megnyílt a felhő, s onnat az Úrjézus szólt: ne félj, ne félj, nem hagylak el! Nem is hagyta el. Nyolcvanhat évet élt, meggömbült a sok munkától. A börtön után történt, a sok szenvedés alatt.

Utoljára négy hónappal halála előtt jártunk bátyánknál, meglátogattuk. Le volt gyengülve már. Mondom, pap bácsi, ha megengedi, megnézném a hálószo-báját. Azt mondja, nézzétek, fiaim. Bementünk, egyszerű ágy, mintha vaságy

lett volna, s édesanyja képe nagyban az ágya fölött. Volt egy éjjeliszekrény, egy nagyobb szekrény, amiben a ruháit tartotta, csempekályha, szőnyeg. Se televízió, se rádió, semmi. Én úgy elcsodálkoztam, hogy egy ekkora magas rangú pap ilyen egyszerűen éli az életit.

Mikor jöttünk el, búcsúztunk el, s akkor csókoltam meg először az arcát. De én olyan sírást nem láttam: mintha aranykönny jött volna, s mintha mosolygott volna a sírás alatt. Én olyat nem láttam senkitől. Akkor Júlia nővérrel hozatott egy széket, s az irodaajtóba leültette magát, s mi jöttünk a kicsi ebédlőn s a hosszú folyosón végig, visszafordulva. Azt mondta, mikor búcsúztunk, el s megcsókolt, hogy én készülök el az édesanyámhoz. Neki Szűzanya volt az édesanyja. Egyet-egyét intett, s azt mondta, többet nem fogunk találkozni, én úgy érzem. Láttam, hogy sírdogál...

Rea négy hónapra, mikor elhunyt,³ hagyatékul azt hagyta hátra, hogy vigyek földet a szülők sírjáról és fenyőt a ravatalához. A feleségemmel varrattam egy párnát, kimentem a temetőbe, szedtem földet a szülők sírjáról, hazajöttem, bévarrta a párnát, nejlomba tette. Volt egy tanyánk, a Jávoros, fölmentem, onnan vágtam négy fenyőt, akkorákat, hogy a Daciába befért. A négy fenyőt – egy nappal hamarabb mentünk – tettem a ravatal négy sarkához, s azt a párnát ide a tarkójához bétettük a feleségemmel.

Másnap jött Esztergomból Lékai László bíboros – szombaton, október 4-én, Assisi Szent Ferenc napján –, ő tartotta a gyászszertartást Jakab Antallal. Az elhelyezés az altemplomban történt. Mikor vége lett a temetésnek, akkor a bíboros úr odajött a rokonokhoz részvétet köszönni. Mikor elért hozzám, kezet fogott velem, s azt mondta: adja Isten, ebből a családból még egy ilyen ember származzék! Az volt a válaszom: évszázadok kellenek, míg egy ilyen ember szülessen.

Azután minden évben felmentünk Szent Mihálykor, vittünk kicsi koszorút a kriptába, ahol be volt falazva sokáig. Aztán 2016 szeptemberében onnat kivettük – ott voltam az ünnepségen –, s 29-étől, a templombúcsú napjától a székesegyház déli mellékkápolnájában pihen egy kőszarkofágban. Megszenvedte keményen a sorsát, s mű es. Sokszor imádkozunk boldoggá és szentté avatásáért:

Istenünk! Áron püspököt arra választottad ki, hogy igazságunknak őre, az üldözötteknek védelmezője és népednek jó pásztora legyen. Add, hogy mielőbb szentjeid között tisztelhesseük, tanítása és példája világitó jel legyen mindannyiunk számára! Amen.

3 Gyulafehérvár, 1980. szeptember 29., Szent Mihály napján.